

HET MASCULIENE UNIVERSUM

Over *Kwaadschiks* van A.F.Th. van der Heijden

Kwaadschiks, het zeer omvangrijke deel zes van A.F.Th. van der Heijdens *Tandeloze tijd*, heeft een lange incubatieperiode gekend. Die begon in het najaar van 2008, een paar maanden na de moord op de Amsterdamse politieagente Gabriëlle Cevat, een geruchtmakende gebeurtenis die met voldoende pikante details en raadsels was omgeven om de fantasie van de auteur te prikkelen. Maar het werk aan deze politieroman werd ruw onderbroken door de plotselinge dood van zoon Tonio. In de aangrijpende autobiografische requiemroman die hij in 2011 over hem schreef – evenals in de recente, evenzeer overtuigende verfilming door Paula van der Oest (met glansrollen van Pierre Bokma en Rifka Lodeizen) – wordt de onderbroken roman nog een paar maal genoemd. November 2016 lag hij in de winkel, 1.408 pagina's dik.

In de bespreking van *Tonio* vroeg ik me destijds af in hoeverre dit boek Van der Heijdens schrijverschap zou veranderen.¹ Ik veronderstelde dat het boek een cesuur zou betekenen, dat de auteur wellicht voor een soberder stijl zou kiezen, dat hij de toch altijd lichtelijk puberale en megalomane behoefte aan bravoure, aan alomvattendheid en onuitputtelijkheid, zou afzweren, dat hij vooral ook een minder wellustige houding zou aannemen tegenover extreem geweld. Nu moet gezegd dat de korte roman *De belleveeg* (2013), het bijna als tussendoortje geschreven deel vijf van de reeks, die veronderstellingen al meteen onderuit leek te halen: het boek heeft nog het meest weg van een reeks boertige scènes uit een ouderwets volkstoneelstuk.² Aan amusante verbale strapatsen geen gebrek, maar uiteindelijk hebben die niets verontrustends om het lijf. In *Kwaadschiks*, ook in de ogen van de auteur een aanzienlijk ambitieuzer project, zou vermoedelijk een andere toon worden aangeslagen.

Het boek bestaat uit drie delen: een relatief korte proloog, een kolossaal middendeel (dat eigenlijk uit drie delen bestaat) en een opnieuw relatief korte epiloog. In de proloog maken we kennis met Nico Dorlas, een reclameman van tegen de vijftig die in een verhoorkamer van de politie aan de tand

Nico Dorlas is een typische Van der Heijden-figuur, een proleterige opschepper, een man die elk gesprek ziet als een confrontatie, of liever nog als een gevecht

wordt gevoeld terwijl hij wordt geconfronteerd met rechtstreeks uitgezonden filmbeelden van de begrafenis van zijn vader, bij leven een gewiekste stofzui-gercolporteur. Als hij gaat praten, wordt het verhoor onderbroken en mag hij, uiteraard onder bewaking, de begrafenis bijwonen. Maar Dorlas heeft helemaal geen zin in die begrafenis, hij praat vol afschuw over zijn vader. Nog negatiever is hij over de weduwe, “tante Hetty”, een door en door corrupt Limburgs “satanswijf” dat hem, Dorlas, aldus de suggestie, als ventje van veertien heeft geïnitieerd in de fysieke liefde. Meer dan zeshonderd pagina's verderop krijgen we daarvan de onsmakelijke details, en daarmee tevens de bron van zijn woede en afkeer, in geuren en kleuren opgedist.

In het grote middendeel gaan we een week terug in de tijd en wordt duidelijk wat er aan zijn arrestatie voorafging. Dorlas blijkt een gevaarlijke, narcistische, jaloeze, wraakzuchtige en paranoïde alcoholist die in een poging zijn ex-vriendin te vermoorden een politievrouw doodschiet, hoewel hij zich op het beslissende moment niet van haar identiteit bewust was; ook wordt hij onder meer beschuldigd van het rijden onder invloed, het afvuren van “levensbedreigende schoten op het huis van zijn ex-schoonouders” en (naar later blijkt: ten onrechte) het plaatsen van een bom die de dood van een concurrent in de liefde tot gevolg heeft – genoeg om levenslang achter de tralies te verdwijnen, al doet hij in de epiloog, zeven jaar later, nog een poging tot vervroegde invrijheidstelling.

Ik vermoed dat Van der Heijden met de naam Dorlas een postume knipoog geeft aan collega W.F. Hermans, wiens misschien wel beroemdste roman-

personage zoals bekend Dorbeck heet, een van de twee hoofdpersonen in *De donkere kamer van Damocles*. In zowel dat boek als in *Kwaadschiks* wordt een spel gespeeld met onzekere identiteiten en persoonsverwisselingen, door Van der Heijden het meest uitputtend en geraffineerd, wat niet per se betekent dat zijn boek ook “beter” is dan dat van Hermans. *Kwaadschiks* leest als een trein, zit vol originele vondsten en fraaie beeldende formuleringen, is bovendien voortdurend spannend en verrassend, maar toch ook – en eerlijk gezegd al vrij snel – monotoon.

Nico Dorlas is namelijk een typische Van der Heijden-figuur, een proleterige opschepper, een man die elk gesprek ziet als een confrontatie, of liever nog als een gevecht, een praatjesmaker die zich tot in de uitzichtloosheid van het gevang onaantastbaar waant. Het probleem van het boek is onder meer – en niet voor het eerst bij Van der Heijden – dat de overige figuren, hier vooral zijn advocaat Ernst Quispel (bekend van *Advocaat van de banen*, maar inmiddels een paar decennia ouder en sterker dan destijds gemodelleerd naar de geparfumeerde ijdeltuit Bram Moskowitz), net zulke snoeverige haantjes zijn, voor wie het moeilijk is er ook maar de geringste sympathie voor op te brengen. Die karakterologische monotonie wordt nog versterkt door de monotone opzet van het boek: verreweg het grootste deel bestaat uit gesprekken in de directe rede, die ondanks alle ellipsen en dubbele puntjes vaak een ongeloofwaardig hoog literair schrijftaalgehalte hebben.

Behalve aan Hermans moest ik aan nog een Nederlandse schrijver denken, in dit geval om stilistische redenen, om woordkeus en toon van de Van der Heijden-personages – ook niet voor het eerst trouwens. Al van het begin af aan, nadrukkelijk bijvoorbeeld in de vroege requiemroman *De sandwich* (1986), trof mij de verwantschap met Jan Wolkers, vooral waar het om het viriele scheldrepertoire en de beeldende denigerende typeringen gaat. In *Kwaadschiks* drong de vergelijking met Wolkers zich al vroeg op. Wraaklustige zinnen als deze zou je ook bij de jonge schrijver uit Oegstgeest kunnen aantreffen: “De honingzwamziekte, dat is nou precies waar zij aan lijdt (...). Al vanaf de dag dat ik haar leerde kennen. Ze zwamde me het hoofd op hol, en al die tijd droop de honing uit haar giftige bek vol schimmels. Ik mag lijen dat ze bij het uitzoeken van een graf voor mijn vader de hele kerkhofgrond besmet heeft.”

Daarom, en ook omdat er in *Kwaadschiks* voortdurend gezinspeeld wordt op een pijnlijke gebeurtenis in Valkenburg (waar de protagonist van *Turks fruit* een stukje oud-Limburgse carnavalsfolklore blootlegt als hij bij het onverwachte betreden van zijn hotelkamer “recht in de kut van een vreemde vrouw [keek], terwijl een halfdronken kerel gehaast zijn pijp uit zijn gulp stond te wringen”), verbaast het niet als we in de Valkenburgse fragmenten stuiten op de niet met name genoemde auteur van – in dit geval – *Türkische Früchte*. In deze fragmenten, in romantisch opzicht de beste uit het boek, laat *Kwaadschiks* zich lezen als een heimelijk eerbetoon aan Van der Heijdens gereformeerde evenknie. In hun morbide fascinatie voor seks en geweld zijn de heren aan elkaar gewaagd. Maar in de regionen van de zachtere, “vrouwelijker” emoties voelen zij zich duidelijk minder op hun gemak. Ik ben nooit een overtuigd pleitbezorger geweest van de radicaal-feministische kritiek op het fallocentrisme in literatuur en kunst, maar als die ooit recht van spreken had, dan is het hier.

In *Kwaadschiks* zit geen ambivalentie, geen twijfel en geen warmte. Vergeefs zoek je uitingen van genegenheid, verliefdheid, spijt, verdriet of rouw die niet door grootspraak in de kiem worden gesmoord. Misschien – ik ben geen kenner – hoort dat bij het genre van de politieroman. Maar het zorgt er hoe dan ook voor dat je in dit dichtgetimmerde masculiene taaluniversum nooit het gevoel krijgt dat er werkelijk iets op het spel staat. Zou het toeval zijn dat de enige dissonante stem in het jubelende koor van recensenten van dit boek afkomstig is van een – voor *De Groene Amsterdammer* schrijvende – vrouw?

CYRILLE OFFERMANS

A.F.TH. VAN DER HEIJDEN, *Kwaadschiks*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2016, 1.408 p.

NOTEN

1. CYRILLE OFFERMANS, “Rechtstreeks vanuit de gevoelsverwarring” Over “Tonio”, een requiemroman van A.F.Th. van der Heijden, *Ons Erfdeel*, jg. 54 (2011), nr. 4, pp. 154-156.
2. CYRILLE OFFERMANS, ‘Na “Tonio”. A.F.Th. van der Heijden terug naar “De tandeloze tijd”’, *Ons Erfdeel*, jg. 56 (2013), nr. 4, pp. 139-140.